
Petar Bojanić

***In-statuere* institucije filozofije**

Protiv-institucija – stoj, stajanje, ležanje, leškarenje, leš...

Odmah ću da govorim o rečima u naslovu i podnaslovu, a potom ću se vratiti ili početi ili završiti sa smrću, sa krajem filozofa i zaveštanjem kao početkom i krajem, ali i nastavljanjem filozofije.

„Filozofija kao institucija“; „Institucija filozofije“; „Filozofske institucije“ – sve do jednog predavanja u Seriziju 23. avgusta 2002. godine koje se zove „Filozofski model jedne protiv-institucije (*contre-institution*) ili „Model filozofije kao jedne protiv-institucije“, jesu Deridine *promenjive* koje počinje da koristi početkom devedesetih godina. Razlozi: hapšenje u Pragu, gde učestvuje u tajnom stvaranju filozofske grupe i kritičke filozofije, izbacivanje filozofije kao obaveznog predmeta iz liceja, opravdavanje – stvaranje – legitimisanje „Internacionalnog koleža za filozofiju“, nekoliko putovanja i nekoliko političkih misija koje su se ticale obrazovanja, sa Žakom Langom [Jack Lang] tadašnjim ministrom za kulturu u vladi Mitterana [Mitterrand] („Strahovao sam da ne postanem državni intelektualac i sve to nije dugo trajalo“, kaže Derida 6. aprila 2004. godine)¹, potom Deridino doktoriranje i prelazak sa mesta asistenta na *Ecole normale supérieure* na mesto direktora studija na *Ecole des hautes études en sciences sociales*... Od 1984 godine do odlaska u penziju u semestru 1996-1997 (od tada predaje samo jedan semestar), javni semestar nosi naziv „Filozofske institucije“ (na primer: nacija i nacionalizmi, prevođenje, jedenje subjekta, retorike kanibalizma, gostoprimstvo, oprost, politike prijateljstva itd.) dok se takozvani zajednički seminar (ne govorim sada o zatvorenom seminaru za doktorante) zove „Filozofska institucija pred zakonom“. 1984 godine u Barseloni i na kastiljanskom je objavljena jedina Deridina zbirka tekstova koja donosi jednu promenu u *promenjivoj* filozofije ili u filozofiji kao večnoj *promenjivoj*: radi se o zbirci sastavljenoj od četiri članka, koji su kasnije objavljeni na francuskom, pod naslovom „Filozofija kao institucija“ (*La philosophie como institution*). Već naslov knjige (a ovaj moj tekst ne može odmaći dalje od naslova i doslovnosti svih vrsta), knjige koju je Derida znatno kasnije objavio, i nekoliko pitanja u predgovoru ovoj knjizi koja sadrži tekstove iz pomenutog perioda, otvaraju reč ili pojam „institucija“. Naslov zbirke je „Du droit à la philosophie“, „O pravu na filozofiju“, sasvim sigurno, ali i „Od prava ka filozo-

¹ U *Les inrockuptibles*, broj 435.

fiji“. Ako ovo naimenovanje spojimo sa Kafkinim naslovom, „pred zakonom“, „filozofija pred zakonom“, dobijamo da je filozofija stešnjena između prava na nju, prava da započne i da se pokrene, i odgovornošću pred zakonom.

Prvo je pravo, pa filozofija, pa onda zakon.

Samo između akta ili ugovora sa kojim jedna filozofija započinje i odgovaranja pred zakonom i, ako hoćete, uvlačenja u zakon (menjanja zakona, statuta, procedura, pravila, discipline... usudujem se ovde bez velikih nedoumica da kažem da cilj filozofije jeste menjanje zakona, procedura, institucija i da se ona uvek podešavala u odnosu na ovaj cilj), filozofija postoji kao institucija. Na strani 10 predgovora u knjizi *Du droit à la philosophie* Derida kaže sledeće:

Od prava ka filozofiji (otposlati / poslati, udesiti /*destiner*/, predavati, ustanoviti /*instituer*/)

Najotvorenije pitanje destinacije (odredišta, usudišta) preseći će se sa fondacijom /ustoličenjem/ ili institucijom /ustanovljenjem/, to jest sa filozofskom institucijom (školom, disciplinom, profesijom, itd.). Jedna takva institucija da li je moguća? Za koga? Od strane koga? Kako? Ko odlučuje? Ko legitimše?²

Između Deridinoj KO i KOME, postoji prostor filozofije. Institucija zauzima prostor, recimo ovaj ovde privremeni prostor i vreme gde se evociraju tekstovi jednog umrlog filozofa. Međutim, instituciji prethodi i jedno izvan, određeni prostor jednog „izvan institucije“, i zahodi jedan novi, nadolazeći prostor buduće institucije.

Prvo, šta je uopšte institucija?

Nemam vremena da iscrpnije odgovorim na ovo pitanje ali mislim da bi njegove konture i Deridini odgovori, kao i upotrebe ove reči na francuskom jeziku, mogle da budu opredeljene tekstovima Dirkema [Durkheim] i tekstem iz 1925 godine, velikog pravnika Moris Oriu [Mauric Hauriou] „La theorie de l’institution et de la fondation. Essai de vitalisme social.“ Zatim, predgovorom Žila Deleza [Gilles Deleuze] „Instincts et institutions“³ malom zborniku tekstova na temu instinkta i institucije i seminarom Morisa Merlo-Pontija [Maurice Merleau-Ponty] iz 1954-55 na *Collège de France*, koji je i Derida pratio a koji se zove „L’institution. La passivité“.⁴ Potom bih pomenuo odlomak koji se nalazi na početku Fukoovog [Foucault] pozdravnog predavanja na *Collège de France*, o želji i instituciji,⁵ kao i tekst Alena Badjua [Alain Badiou], „Qu’est-ce qu’une institution philosophique? ou: Adresse, transmission, inscription“, iz 1989 godine.⁶

² Jacques Derrida, *Du droit à la philosophie*, Galilée, 1990.

³ Gilles Deleuze, *Instincts et institutions*, (predgovor Georges Canguilhem, izbor tekstova i uvodni deo Gilles Deleuze), Hachette, 1953. Delez nije dozvolio preštampavanje zbornika. Odlomak Hauriourovog teksta se nalazi na 35 i 36 stranici ovoga zbornika.

⁴ Maurice Merleau-Ponty, *L’institution. La passivité, Notes de cours au Collège de France*, Belin, 2003.

⁵ Michel Foucault, *L’ordre du discours*, Gallimard, 1971.

⁶ Alain Badiou, *Conditions*, Seuil, 1992, str. 83-90.

„Institucija“ podrazumeva nekoliko dela ili činova: da je nešto izgrađeno na zemlji (zemlji gospodara); da je u funkciji i da funkcioniše; to je čin kojim se neko obeležava i određuje za svoga naslednika; institucionalizovati po Kalvinu [Calvin] znači stvoriti državu; dati početak nečemu, otpočinjanje; obučavanje, instruisanje, instrukcija. Dati potporu, *stiften*, podupirati, pridržati; odatle Kantova *die Stiftung* iz Metafizike morala (ili kod Helderina [Hölderlin] i Hajdegera [Heidegger], „*was bleibt aber stiften die Dichter*“), Institucija ili Zadužbina, Fondacija, Zaklada, zgrada koju je neko sagradio za potporu studentima kao svoju zadužbinu.

Institucija jeste ono što se tiče čoveka – a ne prirode ili Boga. I, dodaću na kraju, institucija je ono što je otvoreno za drugo, što prihvata drugo, drugoga, što može da ugosti i može da odbaci. Šalter, prozor, vrata... potrebna je svakako rupa, otškrinutost, promaja ...

PRE i POSLE institucije filozofije trebalo bi da bude ono što je protiv-institucija. Međutim, unutar prostora i vremena institucije filozofije, pod uslovom da ne stavite sa strane i ne držite u rezervi sve ostale moguće i nemoguće institucije, postoji nešto što možemo da zovemo kontra ili protiv institucija, ili potez, akt, čin, delo, koji ide protiv, i u suprotnom smeru – na primer, dekonstitucija, dovođenje u pitanje, razustanovljenje (dezinstitucionalizacija), destabilizacija i verovatno, dekonstrukcija (U jednom nedavno objavljenom Hajdegerovom rukopisu koji je nazvan „Die Dichtung: filosofia-poesis-das Gespräch“, on kaže da suština filozofije nije samo-konstitucija niti autonomija. „Filozofija nije autonom, već *ontonom*...“.⁷)

Šta je, dakle, protiv-institucija filozofije, ali šta je i „protiv“ bilo koje institucije, šta je „protiv“ institucije kao takve ili šta se protivi instituciji a da je podupire, postavlja, da je drži i da leži pod njom?

Prvo bi trebalo da sa rečju „protiv“ štitimo reč OTPOR (8. maja 2004. godine, povodom godišnjice časopisa „Le monde diplomatique“,⁸ Derida govori o značaju i snazi ove reči). Šta je to ili kakva je to institucija koja se legitimiše otporom prema bilo kakvoj instituciji, prema sebi, prema svojoj sopstvenoj instituciji? Šta je to ustanova kao „otpor“ naspram ustanove kao „potpore“, i kakva je to ustanova koja poseduje „otpor“ i prema sopstvenom „otporu“? Da li bi instituciju filozofije mogli da posmatramo kao prvu protiv-suverenu instituciju ili instituciju sa mnoštvom suverena odnosno gospodara?

Da bi istraživanje ovog suprotstavljanja instituciji ili traganje za otporom instituciji unutar same institucije, uopšte otpočelo, verovatno bi se trebalo posebno zadržati kod Sen Simona [Saint Simon] (inače, on je autor ove sintagme – „kontra-institucija“) koji otkriva 1820 godine da svaka institucija u Engleskoj ima svoju protiv-instituciju, jer je ustav Engleske u isti mah i militaristički sa jedne i progresivni odnosno obećavajući sa druge strane, i pokreće ga, on to zove,

⁷ „Heidegger studies“, vol. 19, 2003, str. 14-15.

⁸ Broj za novembar 2004.

„načelo industrijalizacije“... Ovo bi moglo možda da bude polazište jednog vrlo složenog i neizvesnog puta.

Usuđujem se da podvučem ili da naglasim reč „militarističko“, i da u Deridinim tekstovima isto tako, ipak, unapred sagledavajući sve stranputice i teskoće na ovom putu, naslutim, izvesno njegovo poverenje u Paskala [Pascal] ili Bode-na [Bodin] ili Rusoa [Rousseau], u Kanta naravno, uopšte u tradiciju mišljenja koja je zaista pronalazila silu ili nasilje kao izvore (uslove) prava i pravde i poretka – silu i nasilje kao bezuslovne uslove institucije.

Ali šta to znači „konstituisati“ ili „institucionalizovati“ i kakve to veze ima sa ratom?

Misliti instituciju jeste misliti ono što je budno, stabilno, što je „stavljeno i podignuto na noge“, što je uspravljeno, što stoji, *in-statuere*. Kako se nešto „drži stojeći“ i koji su uslovi da nesto kontinuirano stoji? Kako je moguće stajati? Kako je moguće da filozofija „stoji“ i da li na primer rat i njegove figure pomažu i stabilizuju ovu instituciju? Figura *in-statuere*, „držati se stojeći“ (na primer, da li ova teza „stoji“, da li filozof „stoji“...), putem analogije, ali i protiv-analogije, implicira stoj ili stajanje naglavačke (naopaku uspravljenost), vrtoglavicu, ustajanje i ustajalost, ležanje, leškarenje i dokolicu, pad, bolest, leš, smrt... Kako je moguće da rat, koji ukida *in-statuere* jedne institucije, koji dovodi u pitanje ovo „držati se stojeći“, može u isti mah da pridržava i pomaže da jedna institucija traje?

Međutim, čitav ovaj težak put pronalaska načela „kontra-institucije“, kako god, dolaziće na isto mesto i završavaće se sa nekim iznenađujućim Deridinim uvidima.

Kada pominjem reč „iznenađenje“, da je Derida neko ko nas iznenađuje, koji uvek u tekstu napravi nešto nenadano, onda se to dobro uklapa u sve prigovore koji mu se inače upućuju. Recimo, ako pretpostavimo da je sve oko nas i sve što se tiče nas „pokriveno“ ovakvim ili onakvim institucijama, Deridino pitanje o kontra instituciji ili čak o načelima protiv-institucije je fikcija. Ono je nemoguće... logički je nemoguće. Kako može uopšte da postoji nešto što je IZVAN, izvan institucije/institucija a da je istovremeno UNUTRA? Na ovom mestu počinje govor o Deridinim glupostima, opskurantizmima, nejasnoćama, nerazumljivostima, trivijalnostima, ili kako kaže Hilari Patnam [Hilary Putnam],⁹ Deridinim „neodgovornostima“ *irresponsibilitys!*.

Međutim, bolje je, daleko je bolje, prepustiti se nenadanom kod Deride i ne odbacivati ga tako lako. Poslušajmo:

„...književnost (u striktnom smislu: kao zapadna moderna institucija)“, kaže Derida u intervjuu sa Derekom Atridžom [Derek Atridge], „principijelno implicira pravo da se sve kaže i pravo da se sve sakrije, po čemu je ona neodvojiva od jedne demokratije u nadolaženju... Ova institucija fikcije koja principijelno daje moć /power/ da se sve kaže, da se pređu pravila, da se premeste pavila, znači, da se

⁹ *Renewing Philosophy*, Harvard University Press, 1992, str. 126.

institucionalizuju, da se izmisli i da se isto tako spreči tradicionalna razlika između prirode i institucije, prirode i dogovorenog zakona, prirode i istorije.¹⁰

Slične odlomke, gde se prepliću institucionalno i protiv-institucionalno religije, politike, muzike, slikarstva, arhitekture, moguće je pronaći u različitim Deridinim tekstovima. O stanju psihoanalize, naprimer, o „instituciji bez institucije psihoanalize“, Derida je svedočio i na kraju, nekoliko dana pre operacije koja nije uspela, pre anestezije iz koje se nije probudio. Operacija, uostalom kao i terapija koja je trajala od maja 2003 godine, zamišljena je kao rizik, kao otpor instituciji medicine, kao pokušaj da se veruje u neproverivo, u nemoguće, u terapiju i u bol koje još niko nikada nije preboleo. Rene Mažor [René Major], prijatelj i psihoanalitičar, svedočio je pre nekoliko nedelja da mu je Derida, obećao, pred kraj, da ako ikada bude pristao na analizu onda će to svakako biti jednom, posle, kod njega, kod Mažora. Dirljiva je ta uštogljenost, ta pompeznost, ta važnost psihoanalitičara koja institucionalizuje jedno nemoguće, jednu prevaru i lažno obećanje. „Institucija psihoanalize“, ustanovljuje se ne kao vera u kratku ili beskonačnu analizu, niti kao vera u analizu koja još uvek nije počela, nego kao vera u obećanje koje se ne može održati i u analizu koja nikada ne može da započne.

Vratimo se sada, na kraju, pedeset godina nazad.

Deridin prvi veliki tekst *Problem geneze u Huserlovoj filozofiji*,¹¹ prvi tekst koji je naručen od strane institucije filozofije ili prvi tekst koji potvrđuje instituciju u isti mah podvgavajući joj se, završava se sa jednim dugim svedočenjem sestree dr Adelgundis Jegersmit [Adelgundis Jegersschmit] iz manastira St. Liob Günterstal pored Freibourga. Derida, naime, završava poslednje poglavlje, „Istorija filozofije i transcendentalmi motiv“, svoga rada o Huserlu [Husserl], ukazujući da je filozofija došla do svoga kraja, da je nužan jedan novi ponovni početak i da tek na osnovu te beskonačne nužnosti, geneza može da bude dijalektički proživljena i razumljiva. Kraj filozofije, njen novi početak, nužnost – beskonačnu i bezuslovnu, zaveštava teško bolesni filozof Huserl, filozof koji leži i koji umire, a njegove reči prenosi ne njegova sestra kako stoji u Deridinoj fusnoti,¹² već

¹⁰ „This Strange Institution Called Literature“, u *Acts of Literature*, London, Routledge, 1992, str. 37.

¹¹ Podsetiću, mentor je bio Moris de Gandijak [Maurice de Gandillac], Derida je tada bio na drugoj godini *Ecole normale supérieure*, imao je 24-25 godina (inače, posle treće godine svršeni studenti odabiraju jednu od mnogih ponuđenih stipendija, Derida je izabrao Harvard, katedru na kojoj je predavao Kvajn [Quine]). Za pisanje svoga prvoga rada Derida je konsultovao neobjavljene Huserlove rukopise koji se čuvaju u arhivu ove škole, a njegov rad odgovara diplomu visokih studija koja omogućuje da predajete filozofiju u licejima. Jacques Derida, *Le problème de la genèse dans la philosophie de Husserl*, PUF, 1990. Tekst je za štampu priredila Elisabeth Weber.

¹² U fusnoti piše „To su Huserlove reči, upućene njegovoj sestri, Dr Adelgundis Jägersschmidt, tokom razgovora koje su vodili u vreme njegove poslednje teške bolesti. Navedeno prema, M.W. Biemel, uvod u „Filozofija kao svesno čovečanstva“, *Deucalion, Istina i Sloboda*, 3, 1950, p. 113.“ Reč je o jednom rukopisu Huserla koji je Biemel priredio za štampu i objavio. Časopis *The new yearbook for phenomenology and phenomenological philosophy*, u broju 1 iz 2001 godine prvi put integralno donosi tekst „Conversations with Edmund Husserl, 1931-1938“.)

časna sestra, monahinja, doktor filozofije, učenica, prijateljica kuće Huserlovih i jako bliska Huserlu u ovom teškom periodu. To je i žena koja je spasila kompletan arhiv Huserla (40 000 strana) tako što ga je prenela u svoj manastir blizu švajcarske granice (što je tek bio početak velike avanture koja je zadesila Huserlove spise prilikom izlaska iz Nemačke). Evo kraja Deridine prve knjige (str. 293) i Huserlovih reči koje je zapisala sestra Adelgundis:

Nisam znao da je tako teško umirati. Pa ja sam se toliko upinjao, tokom celog mog života, da uklonim svaku beskorisnost...! i upravo u trenutku kada sam u potpunosti prožet osećanjem da sam odgovoran za jedan zadatak, u trenutku kada sam se, na predavanjima u Beču i u Pragu, i u mom tekstu (*Die Krisis*), po prvi put izrazio spontano i u potpunosti, kad sam osetio taj slabašni početak – u tom trenutku bi sada ja trebalo da prekinem i ostavim moj zadatak nedovršenim. Upravo sada kada stižem do kraja i kada je sve za mene gotovo, ja znam da mi preostaje da sve ponovo pokrenem iz početka...

Na ovom kraju i na ovom početku nalazi se sve. Smrt kao iznenađenje, smrt kao početak govora o sebi, smrt koja dolazi iznutra i izvana u isti mah i koja dekonstruiše instituciju filozofije, testament bez testamenta, zalog i zadužbina, svedočenje onoga koji više nije suveren, autobiografski trenutak, nalog i ukinuta budućnost, smrt kao trenutak koji nas sve drži zajedno i sve istovremeno osamljuje, briga oko arhiva, prijatelj i pomagač koji štiti spise od propadanja i od neprijatelja koji prete iz aktuelne vlasti, prijatelj druge vere i drugoga pola, odgovornost, zadatak i nezavršeni zadatak, predavanja i slušaoci, početak i kraj.

Na ovom kraju i na ovom početku nalazi se nesvakidašnja samoća filozofa, koji polaze na zajednicu, u isti mah kada ukida bilo kakvu zajednicu, svestan da samo on i niko drugi ne može da izvrši taj poslednji institucionalni zadatak ponovnog početka filozofije. Samoća i nemoć. Čak sebičnost, bez ikakvog nagovora na filozofiju, bez naslednika i bez učenika. Nevera.

Ovu dvosmislenost institucije i protiv-institucije filozofije ponavlja još jedan samotnjak koji će spojiti dva velika fenomenologa, Husserla i onoga koji nas je sve ovde okupio. U pismu Maksu Mileru [Max Müller] od 11. marta 1950. godine Hajdeger piše:

„Mlade studente rado savetujem */beratel/* i to upravo večeras. Mi uvek moramo da odvrćamo */abraten/* od filozofije; ako se neko međutim zadrži i prokrči zubima sebi put (snađe se), to je dobro.“

Den jungen Studenten berate ich gern und sogleich heute Abend. Von der Philosophie müssen wir immer abraten; wenn einer dennoch daran festhält und sich durchbeißt, ist es gut.

IN-STATUERE OF THE INSTITUTION OF PHILOSOPHY

Summary

Starting from the nineties, almost every Derrida's lecture deals with *constants* as "Philosophy as an Institution"; "Institution of the Philosophy"; "Philosophical Institutions" and then, on August 23 2002 at Cerisy, he starts to treat the "Philosophical model of a contra-institution" or "The Model of philosophy as a contra-institution".

The aim of this paper is to present and determine the institution of philosophy in the context of dead of a philosopher.